

КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича»

Житомирської обласної ради

науково-методичний відділ

Григорій Сковорода: XVIII століття – Україна, XXI – увесь світ

Літературний дайджест до 300- річчя від дня народження

**Григорія Савича Сковороди
(1722 -1794)**

Житомир, 2022

Григорій Сковорода : XVIII століття – Україна, XXI – увесь світ: літературний дайджест до 300 - річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди [текст] / КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича» Житомирської обласної ради ; уклад. З. Димарчук, ред. Н. Карплюк. – Житомир, 2022. – 29 с.

Видання присвячено 300 - річчю з дня народження видатного діяча української культури, мислителя, поета і філософа XXVIII століття Г. С. Сковороди і містить інформацію про життєвий і творчий шлях Великого українця.

КЗ «Житомирська обласна універсальна
наукова бібліотека ім. О. Ольжича»

Уклад. З. Димарчук

Ред. вип. Н. Карплюк

*«Людина – розумне знаряддя в
Божих руках, знаряддя, котре власною
волею підлягає і Божій любові, і Божому гніву»*

Г.С. Сковорода

300 - літній ювілей від дня народження Григорія Савича Сковороди – винятковий, бо діяльність філософа належить ще до далекого минулого, то ж нелегко побачити його через товщу століть, коли джерелами є перш за все його твори, особливо вірші і листи.

Ні про одного філософа у світі не висловлено таких розбіжних думок, як про Г. Сковороду - так писав Д. Чижевський у своїй славетній книзі «Філософія Г.С. Сковороди». Більш ніж 250 різноманітних поглядів висловлено дослідниками, точно невідомо скільки праць з'явилося про нього по усіх усядах, по деяких підрахунках їх число давно сягнуло за 5000.

Прізвище Сковорода перевелося за реєстром з їх прізвища Скора Вода – так Грицевого діда, завзятого учасника Богданових походів, прозвали побратими за жваву вдачу, молодецьку їзду на коні та вправне орудування зброєю.

Кожен прибулець до с. Чорнухи міг здалека впізнати хату козака Сави, бо вона була позначена розложистим гніздом лелеки.

Палажка Сковородиха народила другого сина на початку зими 1722 року – 3-го грудня – так почалося ще одне життя, яке не вкладалося у звичайні рамки, - життя Г. С. Сковороди.

Світ відкрився йому в бідній селянській хаті малоземельного козака, що на Полтавщині. Зовсім малий пішов до школи, яка поєднувала музичну підготовку з початковими літературними знаннями. Батьки з дитячих літ бачили незвичайний талант свого сина, його тягу до книг і знання. Гриць успішно подолав три класи церковно-парафіяльної школи, знання грамоти для козака було потребою, як і володіння шаблею. Ця наука коштувала дорожче за дві чверті пшона та карбованець, якого відносив до школи батько Сава, який дуже гордувався сином, бо ніхто краще за Григорія не співав на криласі, та не знав на пам'ять думу про козацькі походи.

Хід життя хлопчика здавався б визначеним : працювати на землі, якщо не загине десь у поході, або стане дячком чи попом.

Все життя він пам'ятав, як з хлопцями на Новий рік ходив по хатах приспівуючи: «Роди Боже, жито, пшеницю, усяку пашницю. З колоска – жменьку, а з снопа – мірку.» Навесні батьки виїзджали в поле, вклонялися тричі до землі: «Роди Боже, жито, пшеницю», - промовляла мати – на всякого долю».

Промайнуть роки, і у світогляді Г. Сковороди образ зерна відіграє велику роль. Пояснення сенсу своїх байок він починатиме словами: «З цього зерна».

По закінченню школи батьки віддають сина на подальше навчання – Київську академію, яка славилась науками, і Григорій скоро перевершив у знаннях учнів успіхами та похвалами. Не рахуючи дворічної перерви майбутній філософ провів у стінах Академії ціле десятиліття. Навчальний заклад давав таку підготовку учнів з древніх мов, перш за все з латині, яка піднесла їх в ряди найосвідченіших людей того часу. Бідна студентська маса, жила в тісних дерев'яних флігелях бурси,

ще важче було з харчами. Гроші, на протримання бідних студентів відпускались вкрай мізерних сумах, а в бурсацькій кухні, якщо годували – то раз на день і більш ніж скромно.

В пору, коли навчався Г. Сковорода в Академії були часи розквіту. Благодатний до Академії Київський Митрополіт Рафаїл Забаровський виділяв велику суму коштів для учбового закладу. Значно поповнювалася в ті роки і без того уже багата на той час бібліотека, де нараховувалось 12 тис. томів літератури. Щедро дарували книгозбірні свої праці печерські монахи, а в типографії працювали висококваліфіковані майстри-друкарі. Тут видавались розкішні фоліанти з витонченими гравюрами. Цілою сенсацією для тодішніх бібліофілів був вихід у світ книжки з екзотичною назвою «Ієроліка і ієрополітика», яка містила поетичні настанови та мала символічні малюнки і малесенький томик Псалтиря, який вільно вміщувався на долоні і був набраний вишуканим мініатюрним шрифтом. Видавались і підручники, хоча тоді ця справа була відносно новою, і частіше ніж друкованими працями, викладачі закладу користувалися особистими рукописними трактатами.

Для Г. Сковороди було великою радістю, коли йому разом з деякими кращими учнями, які мали каліграфічний почерк довіряли переписувати для потреб Академії рідкісні книги, в яких викладачі відчували гостру потребу. Ця робота вважалась дуже почесною. Після переписаного, зошити зшивались і виходила окрема книга. Це був давній, багатьма поколіннями книжних людей перевірений спосіб «тиражування», яким в Києві користувались ще з часів Ярослава Мудрого.

Та не лише навчанням займалися учні. Комедії з інтермедіями і містерії із академічного репертуару ставились в учбовому корпусі, або прямо під відкритим небом на поляні. І все місто сходилось до «академіків». Тут Г. Сковорода був і учасником, і глядачем. А через

декілька десятиліть він скаже : «світ подібний театрові», і ця муза була до нього прихильною.

Після смерті Рафаїла Забаровського Академія почала називатися Києво-Могило-Забаровська. Вона була головним bastіоном національної культури і одним з головних культурно-філософських центрів усього слов'янського світу і мало чим відрізнялася від Вузів західної Європи. Без її системи навчання і виховання не було б в Україні видатних вчених, не сформувалась би національна еліта в політиці, культурі, духовенстві. Тут діяла гаряча й повна самопожертва викладачів і студентів в ім'я знань, науки, Батьківщини. Це був вражаючий приклад любові до освіти. Високе стремління закріплювалось суворою інструкцією: похвала сумлінних, ледарів виганяли, не переводили у вищі класи, якого б походження вони не були, заборонялось насміхатися юнакам з багатих родин над бідними. Будь-які конфлікти вирішувались у стінах закладу, було надано право внутрішнього самоврядування з власним судом, вчитель міг відправити непокірних в кімнату для биття, де у відрі мокли свіжонарізані різки. Заборонялось все те, що ганьбило честь учбового закладу. В такому оточенні навчався Григорій Сковорода. Музика і співи тут визначались як система знань, умінь та навичок під час оволодіння циклами загальноосвітніх дисциплін, а також під час культурно-музичної практики. Всесвітню славу Академії принесли видатні вихованці і відомі композитори М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель та ін.

Учбовий заклад славився своїм хором, не лише своїм складом голосів, а й співучим стилем. Г. Сковорода, який змалечку виявляв неабиякі здібності до музики, співу, малювання та поезії був одразу зарахований до академічного хору.

У 1742 році з вузівського хору відбирали кращих співаків для придворної капели, і в першу чергу із співучої Малоросії.

Серед 17 співаків, із 9 альтистів, значився і Г. Сковорода для участі в інпровізаційних святкуваннях в Санкт-Петербурзі, де відбулася коронація російської імператриці Єлизавети. Хористам добре платили, батьки та брати з сестрами, що проживали в батьківській хаті, звільнялися від податків та інших повинностей. Капела душевно розраджувала Єлизавету Петрівну, прикрашала її царювання і була під пильною її увагою.

По давній традиції, ще у 1652 році, цар Олексій Михайлович мав у себе 12 київських співаків, бо стара Москва мала в основному басы, а у «співаків» тон задавали тенори і дисканти. Це увійшло в історію як «київський розспів». З'явилися концертні номери із спеціальними партіями для кожного голосу. Співали в 16, 24 голоси, і враження було приголомшливе. Співали хвацько, збентежено, відверто. Голосні хлопці старались на славу, на славу і жилося їм при дворі. Талант наук дивовижно тонко поєднувався в юному козацькому синові з України з чудовим голосом співака-альтиста та з музикальними здібностями. В одній із найкращих у Європі капел його талант виріс до вершин майстерності і скоро він був призначений регентом придворної імператорської капели в Санкт-Петербурзі, де розписував партії на 10-12 голосів, а пізніше на 18-21 і більше голосів. Ця одна з найвищих державних посад, давала право на високу стипендію й довічну пенсію.

Італійський композитор Б. Галуппі, вперше прослухавши співаків вигукнув: «Такого чудового хору я ще ніколи не чув».

Так неочікувано перервалося студентське життя Григорія Сковороди, і розпочалося складне, влаштоване ситне життя, скоріше схоже на сон, чим на дійсність.

В розпалі однієї із розваг цариці, один із штатних співців Григорій Сковорода, відпросився в Київ для продовження навчання в Академії. Це співпало якраз з подорожуванням цариці в Малоросію, і його відпустили в чині придворного уставника.

Скоро тут він здобув славу одного з кращих слухачів навчального закладу, але невдовзі припинив навчання із-за кола наук, а особливо непридатності для української ментальності мови і стилю її.

В цьому ж році через Київ до Угорщини – виноградної житниці звідки протягом декількох десятиліть до імператорського двору доставляли кращі сорти угорських вин, виїхала експедиція якою керував полковник Г. Вишенський. У її складі був і Г. Сковорода. Серед багатьох міст, в яких довелось побувати, був Єрусалим, Константинополь, Афон – першочергові для слов'янських прочан місця.

За рубежем він пробув три роки, і по поверненню додому, віз з собою дорогоцінні запаси знань, які невичерпувались протягом всього життя. Та мандри протверезили його погляд на життя і Сковорода скаже: «Не шукай щастя за морем, не волочись по палацам, не проси його у людей, не мандруй по планетах, не броди по Єрусалимах, не повзай по кулі Земній, а люби те, що подаровано тобі з народження».

Повернувшись в Україну, відвідав с. Чернухи, рідних вже не було в живих, крім як на могильних горбочках, ніде було мандрівнику прихилити голову.

Йому йшов 31-й рік, приїзжає в Переяслав і починає викладати поетику в колегіумі, склавши особисту учбову систему. Так з'явився курс поетики для слухачів та пише для них «Роздуми про поезію і

порадник до її майстерності». Багато уваги приділяв учням, питанням освіти, виховання, поповнював знання їх стародавньою філософією, літературою, культурою. Виховував на зразках філософії Цицерона, Горація та інших авторів що

викривали людські вади, навчав моралі, цитував вислови про дружбу та щастя. Проблема людини – одна з центральних проблем його філософії, доводить, що людина – є вищий ступінь всіх живих організмів на Землі. Проповідує людину чуйну, гуманну, сердечну, бо це підносить її над буденністю. Відродження людини, народу вважав, слід починати з духовного відродження. Повчав, що істинна, універсальна людина та, що обіймає в собі все людство і Всесвіт, то є Христос. Єпископ розкритикував його систему навчання і наполягав вести предмет за старим звичаєм, хоч Сковорода завіряв, що викладає згідно з думкою професіоналів та з образом покидає навчальний заклад, не маючи при собі ні копійки в кишені, лише жупан, дві сорочки та черевики.

Ця блискучо – ерудована людина, що могла б легко досягти вершин університетської чи церковної кар'єри обрала вільне життя мудреця, безпосередньо звернене до проблем свого часу. Григорій Сковорода свідомо обрав своїм робочим кабінетом цілий світ і, співаючи на повні груди, власними ногами виходив усю Україну, Великоросію та немалу частину Західної Європи повчаючи народ, що душа, а не тіло в людині важливе. В цьому відношенні його можна зіставити з голандським філософом – самітником Спінозою.

Г. Сковорода перейшов до мандрівного способу життя, пішов у глибоку самотність.

Розпочалася нова, найважливіша, найпродуктивніша доба: він остаточно знайшов себе як філософ, як народний провідник, як громадянин України, визволивши себе від звичайних буденних турбот і бажань. Найбільше подорожував по Харківщині, Полтавщині, Орловщині, Воронежчині... Не мав домівки, сім'ї, дітей, власного майна, але любив дітей і молодь. Молодь повчав обирати роботу згідно зі своїми нахилами, бо тільки така праця приємна, корисна дасть людині душевний мир і спокій, поєднані із задоволенням і добродушністю. Найважча справа не здається важкою, коли вона необхідна і бажана. «Дякуй Богу за те, що Він потрібне зробив не важким, а важке не потрібним, а зроблені в поті кусні хліба вилікують всі хвороби душевні й тілесні» - говорив він. На думку мислителя, всі професії гідні пошани, якщо людина працює згідно з покликанням, вкладає в неї всю душу, є джерелом життєрадості. Дивлячись на працю бджоли Сковорода казав: «Як розкошує бджола своєю працею, збираючи мед! Солодкий її мед, але це солодша її праця». Роздуми мислитель зосереджував навколо проблем людини, її щастя, спорідненої праці, морального вдосконалення, свободи і незалежності. Основними темами усних бесід і творів була релігія, бо людину без віри вважав шкідливою для суспільства. Обравши життя своєрідного духовного емігранта здійснює пошук удосконалення людини і суспільства.

В той час в Кавраї жив відомий на всю Переяславську губернію багатий малоросійський поміщик С. Томара, який за рекомендацією однієї знаної особи, розшукав Г. Сковороду для домашнього

навчання сина. Стосунки з мовчазним господарем склалися не зовсім добре, проте з його сином Васильком, Сковорода майже не розлучався. У вільну годину ходив у степ, бродив дібровами, місця тут були чудові, проте сильно відчував свою самотність. Один прикрий випадок став причиною розірвання річної домовленості щодо навчання хлопця і господар звільнив його.

Та скоро для Г. Сковороди настали добрі перемини в житті, він деякий час жив у Москві в Трійце-Сергієвському монастирі, користуючись протегуванням знайомого учня з Київської академії. Днями просиджував в багатющій книжковими фондами бібліотеці монастиря. На свій подив дізнається, що його розшукує С. Томара для подальшого навчання сина, який дуже сумує за вчителем. Це була довгоочікувана нагорода втомленому від мандрівок і поневірянь Сковороді. Тепер тут з вчителем рахувались, як з особою вартої шани та поваги, і навчання продовжувалось три роки.

Пройшло чимало часу і вишколений Сковородою всесторонньо розвинений і здібний Василько, досяг в житті високої кар'єри, а широта його літературних інтересів відкрила йому двері в товариство найзнаменитіших літераторів світу. А пам'ять про свого улюбленого вчителя і образ його, зберігав все життя.

36-ти літній Г. Сковорода знову працює в Харківському колегіумі, читає слухачам етику і поетику. Тут була багатюща бібліотека, що дуже було важливо для нього: в ній були збудовані кам'яні камери для розміщення книг, а єпископ був великим покровителем наук і дарував учителям та учням власні книжкові зібрання. Багато літератури було античних класиків від Гомера до Сенеки. Для того, щоб користуватись книгозбірнею, необхідно було

знати «інструкцію». Г. Сковорода любив свій предмет і щиро бажав передати цю любов слухачам. Тут, де починались уроки піїтики, де вірші із задоволенням робились наукою, - майже всі учні змінювались до невпізнання. Якщо розташовувати якість знань учнів, то виходить така сквородинська 18-ти бальна система оцінювання: 1 – чиста безтолковщина, 2 – нездара в школі, 3 – нездара, 4 – дуже тупий, 5 – тупий, 6 – туповатий, 7 – дуже нетямкий, 8 – нетямкий, 9 – не годиться для школи, 10 – взагалі не годиться для навчання, 11 – здається тямкий, 12 – годиться, тямкий, 13 – доволі тямкий, 14 – тямкий, 15 – неабияк тямкий, 16 – дуже тямкий, 17 – гострий, 18 – напрочуд гострий.

Тут, в колегіумі, Сковороді пропонують духовне життя, розкіш, бо сам він – то велика розкіш для учбового закладу та церкви.

Мудрець відмовився від запропонованого і знов пішов у мандри.

Та через два роки з 1762-го по 1764-й – знов працює у Харківському колегіумі, викладаючи грецьку мову, а для учнів став як другий батько, піклувався, дбав про них.

Сковородинська наука «доброго виховання» давала свої добрі плоди, він вважав, що батьківське виховання має виконувати дві основні заповіді: «добре народити» й «добре навчити». Якщо хтось із батьків не виконує одну з них, то він не має права називатися батьком, якщо одну заповідь то він «напівбатько» та «напівмати». Якщо мати не хоче сама годувати дитину – вона убиває добру половину материнської любові, а якщо батько не приділяє дитині належної уваги, а віддає під опіку найманих вихователів – це теж саме, що посадити на царський трон раба. Друга заповідь

батьківська – добре навчити, яка передбачає дві речі: піклування про здоров'я дитини та виховання вдячності.

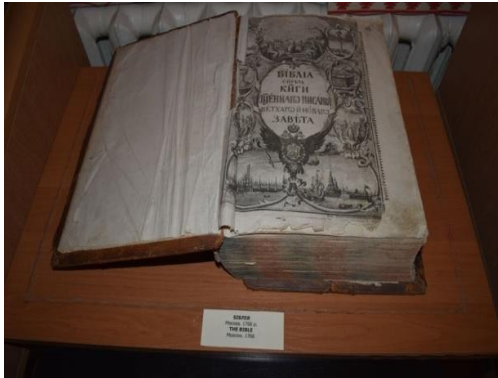
Пильна увага філософа була до питання зовнішності, харчування, фізичного здоров'я, гігієни. Говорив, що дотримуватись міри слід у всьому, навіть у заняттях науками, щоб зайві завантаження не зашкодили. Не менш важливим має бути моральне здоров'я, а коли дитина підросте - найважливіше розпізнати її нахили до якоїсь справи та ґрунтувати це на природних здібностях. Радить дитині читати гарні книги, втішати вишуканою музикою, яка є лікувальницею у печалі та втіхою в щасті.

Обставини знову змушують Г. Сковороду залишити навчальний заклад, але продовжується його дружба з учнями, зокрема з М. Ковалинським, бо бачив в ньому «подібну собі душу», яку роками шукав. А учень не розумів, чому така надзвичайно розумна людина живе так бідно, ютиться в маленькому кутку майже розваленої мазанки. Скоро долі їх розійшлися, але Михайло Ковалинський зберіг 77 листів від свого вчителя. Про це, та багато чого надзвичайно цікавого розказав у своїй книзі «Життя Григорія Сковороди».

За цей час Григорій Сковорода написав трактат «Вхідні двері до християнської доброчестності», «Сад божественних пісень», «Байки Харківські» та багато ліричних і філософських віршів і численних літературних творів. Ця його спадщина вписала визначну сторінку в Золоту Книгу всеукраїнських надбань культури XVIII століття та у Золотий Фонд усієї світової культури.

Найголовнішим і найулюбленішим заняттям філософ вважав постійне вивчення Біблії осмислюючи її істини. Він запевняв: «Бог у кожному із нас, читайте Біблію, живіть по ній – це єдина книга, що Господь узяв із своєї небесної бібліотеки та й влосноруч подав людині, щоб вона знала що їй робити на цьому світі». Творчість

Григорія Сковороди – це великий коментар до Святого Письма та спроба розгадати його. Звідси у його творах близько семи тисяч цитат із Книги Книг.

Усамітнившись у лісах, полях, садах, селах, хуторах та пасіках поблизу Харкова навчав жити людей як написано в Біблії. Його високий авторитет у її знанні підтверджують спеціалісти-теологи. Він називав себе любителем священної Біблії і питання, що стосувалися людини шукав у цій книзі. Це питання найбільше виражене в творах «Асхань», «Бесіда друга», «Кільце», «Жінка Лотова», «Розмова п'яти подорожніх». Богослужбові тексти стають взірцем для його поезії, джерелом мотивів і художніх інспірацій.

Його любов до людей поглиблювалась завдяки читанню Святого Письма. Тут, на Слобожанщині, було написано ним саме відоме із його творів «Всякому місту норів і права». Пізніше пише твір «Наркіз», «Пізнай себе сам», твори «Розмова з друзями» про необхідність людини жити в гармонії з природою, «Бесіда» про те, що блаженним бути легко та «Діалог, чи розмова про стародавній світ». Найбільш видатний за глибокодумністю - «Ізраїльський змій» в якому автор уявляв себе пустельником, що живе в безлюдному саду серед природи. І це були найкращі часи в житті як за його особистим визначенням, так і за свідченням його учня і друга М. Ковалинського: «Тиша, незворушність і свобода будили у Сковороди відчуття тих дорогоцінних втіх, які з досвіду відомі лише мудрим і ціломудрим.»

Як письменник, Сковорода високо цінив усну народну творчість та її значення в житті людини. Симпатії до народу підказали йому, що саме у фольклорі слід шукати джерела натхнення і зразки для

творчості. Про це свідчать кращі його пісні, які своїми мотивами близькі до народних. Ця діяльність була для нього важливою віхою на шляху до створення української вокальної школи, в основу якої була покладена українська народна пісня, а виконавцями – кобзарі, лірники та старці, що зберегли і розвинули її. У музеї Сковороди представлені інструменти XVIII ст. – ліра, кобза, цимбали, бандура якими досконало володів сам, і сам писав музику. Особливо розповсюдженими були його побутові пісні, які підхоплювалися народними співцями і виконувалися як «сковородинські веснянки», а його канти бандуристи співали на «великих дорогах». Популярністю славились «Пісні Різдва Христового про бідність його», «Христос Воскрес», «Недільний день», «Херувімська».

Частину спадщини Г. Сковороди становили вірші. 30 з них поет

об'єднав у збірку «Сад Божественних пісень», які були написані в різні періоди життя (1753-1785 рр.) Вона містила ліричні, сатиричні, привітальні, релігійні гімни і канти, що були пройняті глибоким релігійним почуттям. Із зерен священного писання Бог, природа, людина з її думками й почуттями - головна тема

цього твору. До того ж, пісні про красу природи були новими для тогочасної лірики. Духовні концерти Сковорода покладав на музику псалми і стихірі, які виконувались під час літургії. Релігійним духом пройняті обрядові, весільні пісні, колядки та щедрівки.

Велику групу поезій становлять пісні із загостреним соціальним чи сатиричним змістом. Це був своєрідний протест автора проти неправди та нерівності, він вірив, що народ

всерівно колись повстане проти кріпацтва. Його пророчі слова підтвердило народне повстання 1768-го року – Коліївщина.

Твори поета, які увібрали у себе героїчну патетику козацьких дум та балад, урізноманітнили та розвинули традиції української музики. Окремі пісні увійшли до репертуару народних співців. Інтерпретація тексту «Всякому місту норів і права» в опері «Наталка Полтавка» І. Котляревського, переспіви 21-ї пісні «Саду...» у пісні-романсі «Де ти бродиш, моя доле?» на мелодію Михайла Кропивницького.

Люди в Україні обов'язково повинні співати своїх пісень, бо як передбачив Мудрець коли вони не співають їх, то наступають її на власне горло, гідність, етиці цілої нації, приймають правила гри окупанта, переймаючи його політику, і не підозрюють, що виступають тим самим проти рідного народу. Сковорода дарував українській молоді майбутніх поколінь «меседж»: ніколи не попадатися в «сіті» окупанта, а залишати за собою одвічне слово Свободи – *Libertas!* Бо там, де немає вільної праотцівської внутрішньої дисципліни – неминуче приходить зовнішня дисципліна окупанта – Політика. Праці філософа вже 300 літ, і в нинішньому столітті будять трохи приспаний дух українського народу.

Серед різних за жанрами творів, немало місця займають байки Г. Сковороди. Це був його спосіб через цікаву байку впливати на моральний розвиток людини, узгоджувати свої бажання з Божою волею. Ще учителюючи в Харкові, українською та латинською мовами написав «Байку Єзопову», «Байки Харківські».

Пізніше з-під його пера вийшла байка «Бджола і шершень», «Соловейко, жайворонок і дрізд», «Орел і сорока», «Орел і черепаха» та інші. Це був один із ранніх в історії вітчизняного

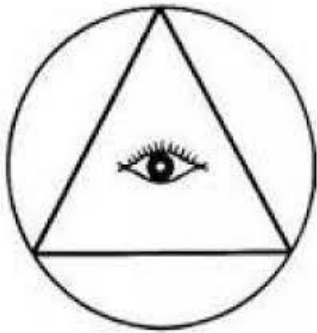
письменства досвід оригінального байкарства. Так, мандрівний філософ став «батьком» української байки.

Г. Сковорода багато перекладав, зокрема оди Горація, Овдія, Цицерона, Плутарха, Вергілія та твори містиків середньовіччя і нових часів. Допомогало в цьому прекрасне володіння книжно-українською, церковнослов'янською, німецькою, польською, латинською, древньогрецькою, російською та гербррейською мовами. Перу філософа належить чимало латиномовних поезій, однією з кращих вважається поезія «Плекаймо свій сад», де звучать мотиви спокою, щастя, раю, Христової бідності.

Своєю письмовою мовою він вважав українську, писав і помалоросійськи, але досить невправно і змішано, бо його мова формувалась у перехідний період, коли староукраїнська книжна мова вичерпала свої можливості, а нова на чисто народній основі, ще не стала літературною. Т. Г. Шевченко, який високо цінував Сковороду називав його мову «вінігретною». Та письменник прекрасно почував себе в сучасній його мовній стихії, вона йому не заважала самовиразитись, і будь-які виправлення порушили б чарівність його слова. На цій мові говорила й писала ціла тогочасна літературна школа. Книги Сковороди «Підручник життя» та «Пізнай в собі людину» перекладені із «важкого язиччя» на сучасну українську мову В. Шевчуком та рекомендовані для молоді.

Досить цікавою є сквородинська символіка, якою позначені багато його творів. В творі «Алфавіт, або буквар світу» серед багатьох малюнків є і такий: метелик летить із темряви на вогонь свічки і згорає у ньому. Мудрець бачив в цьому багато повчального – є темнота в якій все видно, і є обманливе світло, що грозить вічним мороком. Рисунок морської раковини, що закриває свої стулки з написом «Шукай себе в собі», бо істинні багатства не в раковині, а в перлинній серцевині, а моя устриця – казав Сковорода, скеровує

мене на те, що б я шукав Бога в самому собі. Символіку Сковорода подавав графічно, та нажаль вона не видана дослідниками і неописана. Лише трикутник Піфагора був технічно надрукований В.

Бонч-Бруєвичем. Трикутник – одне: Трійця Божа, коло, що в ньому вміщений трикутник, - фігура вічності, її коловороту; око в трикутнику – Боже око. Разом це символ божої зіниці (Всевидяще око).

Багато освічених людей навчалися і дослухались до повчань Г. Сковороди, а Л. Толстой вважав його своїм духовним учителем. Тож геній українського народу перекликався з духом генія іншого народу.

В. Ерн казав, що Мудрець, вибравши франціанський спосіб життя, свідомо жив в крайній бідності, не мав ніяких грошей і тому його можна назвати істинним і строгим безсеребренником, він убогий та не обділений мудрістю, якби Сковорода брав всі дарунки і гроші, котрі йому давали, то мав би великий статок.

Про філософа М. Костомаров писав: «Мало кого народ так шанує і пам'ятає як його. Самотній мандрівник по-світовому, найнікчемніший бідняк, а от по-Божому – найбільший багатій. На

всьому обсязі від Острозька до Києва в багатьох будинках є його портрети, українці знають його ім'я, бо воно відоме навіть серед неписьменного люду.»

Особисте життя Мандрівника виходило з тодішньої реальності, часто без даху над головою, без їжі, без необхідної одежі, але не без надії. «Бідність, що вдовольняється потрібним, та зневажає зайве – є справжнє багатство і тією блаженною серединою між недостатністю і надміром» - писав він.

Ось вона «золота середина» - одна єдина «золота річ», яку цінував наш філософ.

Проте ідеал Христової бідності не заважав Сковороді любити дуже вишукане токайське вино, яке називали «вино королів», курити вірменський тютюн, мати кишеньковий годинник лондонської фірми «Barwingten», коштовну флейту із слонової кістки, вранці пити чай з лимоном та ласувати пармезаном.

Особистість Г. Сковороди особливо часто провокувала його потомків і сучасників на вигадування про нього різних байок та легенд. Одна з них говорила про те, що на 45-му році життя Сковорода вирішив женитися. Ця історія відбулася на Валківських хуторах, коли він познайомився з немолодим майором, який запросив його бути домашнім вчителем для своєї доньки. Через деякий час почуття Григорія й дівчини стали взаємними. В церкві, де їх мали вінчати, Сковорода в останню хвилину передумав, уявивши собі сімейні клопоти та мороки, і словами: «Господи! Я грішний перед лицем Твоїм! Помилуй мене...» вийшов з церкви. І сталася не романтична, а скандальна історія.

Три століття спливає з часу народження філософа, не все ще досконало вивчено, і цікаво знати якою ж була ця унікальна людина, які риси характеру були йому притаманні?

Його кращий друг М. Ковалинський дав йому таку характеристику: «Завжди веселий, бадьорий, рухливий, усім задоволений, добродушний, охочий до слова, шанобливий до людей всякого стану, втішав сумних, відвідував і допомагав хворим, ділив останнє з незаможними, мав побожність без марновірства, ученість без пилу, людина залізної волі і незламної натури, спав по

чотири години на добу, вставав при перших проблісках вранішньої зорі Венери, любив ходити за місто чи село, створював свята для українців, вражаючи відкритістю назустріч людям, якщо щось дарував, то без всякої надії на віддачу і робив це від щирого серця, а не через силу – по милосердю, а не по закону, грав на улюбленій дерев'яній флейті чи флейтавері, кобзі, бандурі, скрипці і гусях. Навіть коли жив у лісовому захалусті і на пасіці, своїми листами продовжував говорити з десятками людей, і підписувався під ними «старець», «пустельник», «любитель священної Біблії», «любитель і син світу». В неприглядній цій людині вбачався інший образ – дивака з ціпком в руці і тисячі людей ішли до нього і зупиняли на ньому свій погляд.»

Всі, у кого зупинявся і жив Г. С. Сковорода – народна еліта, яка цінувала і зберігала його як наш український національний герб. Можливо із Великого Гуру-учителя, майже через століття Тарас Шевченко взяв цей красномовний символ, як вірець, назвавши свою головну книгу «Кобзар», бо ще з дитячих пастуших літ захоплювався ним, а пізніше старанно приймав участь у рукописному розповсюдженні творів народного Мудреця...

...куплю

Паперу аркуш. І зроблю

Маленьку книжечку. Хрестами

І візерунками з квітками

Кругом листочки обведу.

Та й списую Сковороду...

Т.Г. Шевченко

Найбільш значущий дослідницький внесок у світову «сковородіану» вніс Валерій Шевчук. Проте «пізнаний свінкс

Сковороди» залишився непізнаним в повній мірі і донині. Великий світ зваб і пристрастей не вловив його, а навпаки він впіймав свій час, людей і повернувся в Україну.

Роки йшли, все частіше в знаки давалась втома, Григорій Савич відчував, що краща його пора уже позаду: «Дух мій ще крепкий, але тіло вже немічне» - казав друзям. Він знав, що іти з життя треба легко, без надриву, без болю для близьких.

Останні місяці життя Сковорода гостював у Пан-Іванівці Богодухівського району, що недалеко від міста Харкова у старого і доброго друга А. Ковалинського. 28 жовтня 1794-го року він там помер і упокоївся тілесно та возлетів над часом безсмертним духом. Він жив просто й гарно, і вмирав так само.

Його учень М. Ковалинський, дізнавшись про швидку і несподівану для всіх кончину великого філософа, вирізьбив на пам'ятнику власну поезію – посвяту:

Ревнитель истины, духовный Богочец,
И словом, и умом, и жизнью Мудрец,
Любитель простоты и от сует свободы,
Достиг вершин наук, познавший дух природы,
Достойный для сердец Сковорода!

Г. С. Сковорода прожив славне, істинно велике життя, віддавши його пошукам добра і краси. Його ніколи не вабило «лакомство нещасне» світу цього. Він зневажав багатство, розкоші, надмірності. І на сьогодні актуальні його слова: «Якби в мене був Духовний меч! Я знищив би скупість, убив би розкоші і дух

нетверезості, вразив би честолобство, розтрощив би марновірство...»

Народний вчитель, мисленник і поет залишив нам дорогоцінну спадщину: власноручний список своїх творінь і короткий напис на згадку наступним поколінням: «Світ ловив мене, але не спіймав».

Ось уже три століття допитливі вчені і читачі ловлять втаємничену думку і чутке його слово: доглядають «Сад божественних пісень», вивчають перли афоризмів, трактатів і листів.

Українці дякують козацькому сину, що той дозволив побути у ці роки разом з ним – у батьківській хаті у Чернухах, Київській академії, Петербурзькому палаці, європейській столиці, Переяславській келії, Каврайському краї, на Слобожанських хуторах та пасіках, біля чистих джерел, де сама природа спонукала до неспішних роздумів, навіювала світлі думки. Найвидатніша постать золотого періоду в українській літературі (XII – XVIII ст.) він був завеликим для своєї епохи, випередив її на кілька століть, тому був

відсунений у тінь віків, та великою мірою забутий. Г. Сковорода очолив когорту наших найвизначніших предків. Це наш ідеал, який має взяти український народ як Провідника, Главу, і Серце нації, а молодь як Духовного Гетьмана України.

Сьогоднішня наша незалежна держава немислима без Григорія Сковороди, так само як і без Тараса Шевченка. Коли ми хочемо дійсного розквіту людини й держави, то не повинні зневажати традиції Духовності і Етики предків, берегти і поважати їх як заповідав великий мудрець.

Вдячні українці возвеличили Г. Сковороду в історії. Цінною спадщиною від минулих поколінь і належать до пам'яток культури пам'ятні місця перебування знаного українця: так до 150-тиріччя до дня народження в с. Сковородинівка реставровано батьківську

садибу, відновлено паркову зону, якою вона була в XVIII столітті, впорядковано могилу на якій печаткою людської пам'яті ліг великий гранітний камінь з надписом «Світ ловив мене, але не впіймав». Біля величезного дуба було

встановлено гранітний портрет з надписом: «Тут було улюблене місце роздумів філософа». Багато років працює літературно-меморіальний музей в Переяславі-Хмельницькому (архітектор М. І. Сікорський). Експозиції музею відтворюють історію колегіуму, життя і творчість філософа на Переяслівщині. На музеї розміщена меморіальна дошка «В цьому будинку в 1753-1754 роках викладав поетику видатний український просвітитель, філософ і поет Г. Сковорода»

На превеликий жаль шостого травня 2022-го року, у зв'язку з війною, російськими окупантами приміщення музею було розгромлено. Ця втрата стала болючою раною не лише для українського народу, та ми запевняємо,

що відбудуємо музей, дамо йому нове життя, і він знову відкриє свої двері відвідувачам.

У рідному селі Сковороди створено історико-краєзнавчий музей, встановлено пам'ятник в с. Лохвиця, пам'ятну стелу встановлено в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г. С. Сковороди, меморіальну дошку в м. Охтирка Сумської обл., одну із станцій київського метро прикрашає погруддя поета-філософа,

народною увагою оточено одне із джерел «Холодна

сковородинська криниця» у с. Бабаях, тут же встановлено меморіальну дошку. Ім'ям Сковороди названі вулиці міст, присвоєні бібліотекам, теплоходу... Образ його відтворено в художніх полотнах С. Васильківського, І.

Їжакевича, К. Трохименка, В. Касіяна, Т. Яблонської. 29-го квітня 1984-го р. Інститут теоретичної астрономії, що займається вивченням малих планет Всесвіту, отримав Почесне свідоцтво про

Proteus Valérie Kruxien (Ed.)
2431 Skovoroda
Small Solar System Body, Centaur (Minor Planet), Kuiper Belt

присвоєння одній із планет назву на честь Григорія Савича Сковороди. З того часу, ця невід'ємна частина сонячної системи називається «Мала планета № 2431».

Враховуючи важливість постаті Григорія Сковороди, Верховна Рада України постановою від 4 листопада 2020 року № 973-IX «Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди» постановила у грудні 2022 року урочисто відзначити на державному рівні 300-річчя з дня народження видатного українця.

Григорій Сковорода говорив: «Ми створимо світ кращий. В Горній Русі (в майбутній Україні) бачу все нове: нових людей, нове творіння і нову славу». Можливо, ми, українці XXI століття, і є тими новими людьми, які творять нову славу нашої оновленої землі. На цій землі завжди житиме в серцях вдячних правнуків легендарний любомудр, наша гордість і слава – Григорій Сковорода.

Бібліотечні фахівці області, як видно із річних планів роботи на 2022 рік, не стануть осторонь святкування трьохсотлітнього ювілею

Г. С. Сковороди, а передбачають організацію і проведення всіма можливими формами роботи різноманітні заходи. На нашу думку доцільно буде використати слова самого філософа, які стали вже крилатими як то: «Святість життя тільки в справах», «Люби те, що подаровано тобі з народження», «Що з любов'ю дається, повинне з любов'ю і віддаватися», «Давно минуле потрібне для того, щоб зрозуміти сучасне», «Любов без віри – шкідлива в суспільстві», «Багатий не той хто багато має, а той кому вистачає», «Всяка справа успішна коли перед у ній веде природа», «Стримуй пристрасті свої вуздечкою розуму», «Найбільша кара за зло – робити зло, як і найбільша нагорода за добро – робити добро», «Бог противиться гордим, а смиренним дає благодать», «Нема нічого солодшого для людини і потрібного ніж щастя», «Любов – початок, середина і кінець, альфа і омега», «З ким будеш спілкуватись, таким ти і будеш», «Є темнота, в якій все видно, і є обманливе світло, що грозить вічним мороком», «Пізнай самого себе», «Потрібне не трудне, трудне – не потрібне», «Пізнавай себе, а пізнавши – удосконалюй», – у цьому, за Сковородою, полягає ідея “сродної” праці», «Багатством живиться тіло, а душу звеселяє споріднена праця», «З усіх утрат втрата часу найтяжча”, “Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю”, “Один у багатстві бідний, а інший у бідності багатий”, “Сопілка і вівця дорожча царського вінця”.

Доцільним буде висвітлити такі теми: «Від рідного порогу», «Мудрець з чорнухінського краю», «В обителях науки і мистецтва», «Шляхи ведуть до людей», «Сковорода – український національний скарб», «Велич особистості», «По грані правди і легенд», «Живий у пам'яті народній», «Життєвий і творчий шлях Г.С.Сковороди», «Найпотужніший знавець Біблії», «Г.С. Сковорода і усна народна творчість» , «Григорій Сковорода – вічна загадка, як Джоконда Леонардо да Вінчі».

Спадщина композитора, поета, байкаря і філософа Григорія Савича Сковороди є дорогим надбанням української національної і світової культури.

Для більш детального ознайомлення з життям і творчістю Григорія Сковороди доцільно буде використати список його творів та літератури про нього.

Список творів Г.С. Сковороди

Сковорода, Г. С. Вибране / Г. С. Сковорода. – 3-тє вид. – Харків: Прапор, 1990. – 299с. – (Шкільна бібліотека)

Сковорода, Г. С. Вибрані твори / Г. С. Сковорода ; упорядкув., підгот. текстів, вступ. ст. та прим. Б. А. Деркача. – Київ : Дніпро, 1971. – 135 с. : портр. – (Шкільна бібліотека).

Сковорода, Г. С. Вибрані твори в українських перекладах / Г. С. Сковорода ; [упоряд. текстів, передм. та прим. Л. В. Ушкалова]. – Харків : Ранок, 2009. – 239 с. – (Українська муза ; т. 1).

Сковорода, Г. С. Вибрані твори в українських перекладах / Г. С. Сковорода ; [упоряд. текстів, передм. та прим. Л. В. Ушкалова]. – Харків : Веста : Ранок, 2003. – 141 с. – (Програма з літератури)

Сковорода, Г. С. Вибрані твори : у 2 т. Т. 1 : Сад божественных пѣсней, прозябшій иззерн священного писання. Басні Харьковскія. Інші твори / Г. С. Сковорода ; упорядкув., підгот. текстів та прим. Б.А. Деркача. – Київ : Дніпро, 1972. – 271 с. : іл.

Сковорода, Г. С. Вибрані твори : у 2 т. Т. 2 : Із філософських творів / Г. С. Сковорода ; упорядкув., підгот. текстів та прим. Б. А. Деркача. – Київ : Дніпро, 1972.

Сковорода, Г. С. Байки / Г. С. Сковорода // Історія української школи і педагогіки :хрестоматія / [уклад. О. О. Любар ; за ред . В. Г. Кременя]. – Київ : Знання, 2005. – С. 126–128

Сковорода, Г. С. Буквар миру : кн. для сімейного читання / Г. С. Сковорода ; [упоряд., пер. та прим. Л. Ушкалова]. – Харків : Клуб Семейного Досуга, 2015. – 318 с. : іл.

Сковорода, Г. С. Вбогий жайворонок / Г. С. Сковорода // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / [уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя]. – Київ : Знання, 2005. – С. 122–126.

Сковорода, Г. С. Вдячний еродій / Г. С. Сковорода // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / [уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя]. – Київ : Знання, 2005. – С. 115–121.

Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Григорій Сковорода ; ред. та пер. поезії В. В. Войтович ; передм. М. Кашуби. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.

Сковорода Г. Поезії / Григорій Сковорода ; упоряд. та прим. В. В. Яременка ; вступна стаття І. І. Пільгука. – Київ : Радянський письменник, 1971. – 222 с. – (Бібліотека поета).

Сковорода Г. С. Розмова про істинне щастя / Г. С. Сковорода ; пер. укр. мовою, приміт. В. О. Шевчука. – Харків : Прапор, 2002. – 280 с.

Сковорода Г. Сад божественних пісень : вірші, байки, діалоги, притчі / Григорій Сковорода ; упоряд. В. Шевчук. – Київ : Національний книжковий проект, 2011. – 336 с. – (Бібліотека шкільної класики).

Список літератури про Г.С. Сковороду

Вільчинська, С. Топос українського кордологізму [Текст] : [філософія Григорія Сковороди] / С. Вільчинська // Філософська думка. — 2007. — № 5. — С. 84—103.

Войцехівський, Б. Нам треба мудрості Сковороди [Текст] : [до 290-річчя з дня народження мислителя світового рівня] / Б. Войцехівський // Урядовий кур'єр. — 2012. — 7 груд. — С. 11.

Григорій Сковорода (1722—1794) [Текст] // Україна — єдина країна. Традиції, обряди, побут. Пам'ятки України. Люди, що змінили Україну. — Київ : Видавництво Глорія, 2016. — С. 237.

Григорій Сковорода і «український кордоцентризм» [Текст] // Попович, М. Культура : ілюстрована енциклопедія України / М. Попович. — Київ : Балтія-Друк, 2015. — С. 81—82.

Григорій Сковорода (1722—1794 рр.) [Текст] // Сто видатних українців / Н. В. Астапенко [та ін.]. — Київ : Арій, 2006. — С. 157—161.

Данилець, О. «Сковороди зоря у вічність промовля» [Текст] : [до 290-річчя з дня народження Г. Сковороди] / О. Данилець // Урядовий кур'єр. — 2012. — 1 груд. — С. 17.

Колодний, А. Григорій Сковорода (1722—1794). До 285-річчя від дня народження [Текст] / А. Колодний // Релігійна панорама. — 2007. — № 12. — С. 69.

Красюк, С. Слобожанський любомудр [Текст] : [Г. Сковорода — український філософ] / С. Красюк // Науковий світ. — 2011. — № 6. — С. 18—19.

Кримський, С. Філософ, якого «не спіймав світ» [Текст] / С. Кримський // Україна Incognita / за заг. ред. Л. Івашиної. — Вид. 6-те, стер. — Київ : Українська прес-група, 2013. — С. 145—147.

Ларіонов, П. Із мандрів шляхами Сковороди [Текст] : [до 290-ї річниці від дня народження філософа світової величини] / П. Ларіонов // Урядовий кур'єр. — 2012. — 23 жовт. — С. 5.

Махінчук, М. Дорогами Григорія Сковороди мандрує публіцист Володимир Стадниченко в новій книзі «Садівник щастя» [Текст] / М. Махінчук // Голос України. — 2012. — 6 жовт. — С. 22.

Неспіймані світом [Текст] // Сергійчук, В. Що дала Україна світові / В. Сергійчук. — 2-ге вид., допов. — Київ : ПП Сергійчук М. І., 2008. — С. 96—97.

Стадниченко, В. Наш отчий дім. Яким бути музею Григорія Сковороди на його батьківщині — в селі Чорнухи на Полтавщині [Текст] / В. Стадниченко // Урядовий кур'єр. — 2010. — 5 берез. — С. 6—7.

Стех, Я. «Світ ловив мене, але не спіймав...» [Текст] : [розповідь про визначного просвітителя-гуманіста, Філософа, поета і педагога Г. Сковороду] / Я. Стех // Вільне життя плюс. — 2016. — 11 листоп. — С. 4.

Чубата, Д. Він чолом сягав до зірок [Текст] : [Г. С. Сковорода] / Д. Чубата // Вільне життя плюс. — 2013. — 13 груд. — С. 5.